

Література:

1. Шаповал Ю. І. Україна 20 — 50-х років: сторінки ненаписаної історії. — К.: Наукова думка, 1993.
2. Шкварчук В. На казарменому становищі. — Чернігів, 2002.
3. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету. — Ніжин, 2000; Самойленко О. Г. Справа М. П. Загрецького — черговий акт сталінського “правосуддя” // Література та культура Полісся. — Ніжин, 2002. — Вип. 20; Ємельянов В. М. В кривавих лабетах “великого терору”// Греки в Ніжині. — Ніжин, 2003. — Вип. III.
4. Шкурко М. Історія Ніжина мовою дат. — Ніжин, 2004. — С. 86.
5. Шаповал Ю. І. Вказ. праця. — С. 237.
6. Шкварчук В. Вказ. праця. — С. 113.
7. Самойленко О. Г. Вказ. праця. — С. 189.
8. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Вказ. праця. — С. 164-166.
9. Державний архів Чернігівської області (далі — ДАЧО). — Ф. П-11408. — Оп. 1. — Спр. 4694. — Арк. 7.
10. ДАЧО. — Арк. 3.
11. Там же. — Арк. 10.
12. Там же. — Арк. 15.
13. Самойленко О. Г. Вказ. праця. — С. 193.
14. Самойленко О. Г. Вказ. праця. — С. 193.
15. Там же. — С. 193.
16. ДАЧО. — Арк. 94-95.
17. Самойленко О. Г. Вказ. праця. — С. 194.
18. Там же. — С. 195.
19. Там же. — С. 196.
20. Там же. — С. 197.
21. Там же. — С. 197.

О. А. Шановська

**СПІЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ У ПОГЛЯДАХ НА ТЕМУ ЕЛІТИ
В ПРАЦЯХ В. К. ЛИПИНСЬКОГО І Д. І. ДОНЦОВА**

Праці В. К. Липинського і Д. І. Донцова вже були предметом наукового аналізу дослідників [1]. Тим не менш, спадщина цих вітчизняних носіїв національних ідей постійно викликає інтерес і привертає увагу науковців. Їх праці актуальні тому, що в них даються відповіді на питання, які складають основу людського буття і служать ціннісним орієнтиром особистості, а тому вони мають

тривалу вартість для суспільства. Це питання про цілі та цінності життя, засоби їх досягнення тощо.

Сучасні виключно важливі події, пов'язані з виборами Президента України, обумовили реальні можливості соціально-економічних, політичних і культурних змін, відкрили енергію розвитку суспільства в його свободному волевиявленні та до сих пір затінений, достойний спосіб життя. Ключову роль національного провідника суспільства у світі сьогоднішніх соціальних і політичних реалій, в епоху творчості особистості має відіграти нова, прогресивна українська еліта. Виходячи з того, що тема еліти викликає особливо підвищену увагу в суспільстві, доречним буде здійснити аналіз праць відомих вітчизняних ідеологів минулого століття на предмет висвітлення даної теми.

В теорії еліт В'ячеслав Липинський займає передове місце серед теоретиків свого часу, проблема проводу нації невід'ємна від ідеології українського націоналізму Дмитра Донцова. В. К. Липинський і Д. І. Донцов в своїх працях чималу увагу приділяли проблемі формування еліти, її ролі в українському національному русі та визначили відповідні прикмети її особисті риси “справжньої” української еліти. В'ячеслав Липинський не вживав у своїх працях терміну “еліти”, а користувався поняттями “провідна” і “правляча верства”, “аристократія”, які, на його думку, рівнозначні терміну “еліти”, що вживався в західноєвропейській літературі. Словом “аристократія” він означив ту групу “найкращих в даний історичний момент серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що власне вони в даний момент являються організаторами, правителями і керманичами нації” [2].

Дмитро Донцов вживав поняття “провідна верства”, “еліта”, “провідна каста”. Останній термін більш характерний для нього. Д. І. Донцов звернувся до теорії кастового устрою суспільства Платона і розвинув її. Він писав: “Каста — кожна з груп ієрархічно поділеної суспільності. Вища каста відрізняється від інших своїми привілеями й тягарями, властивими їй кастовими звичаями” [3]. Мудрість, за Д. І. Донцовым, — прикмета володарів, героїзм характерний для вояків, а “буденні апетити споживача” — прикмети працівників, наймитів. Існування каст та еліт Дмитро Донцов вважав фактом реальним і точно визначенім. Він зазначив, що “людське суспільство, хочемо ми того чи ні, по природі аристократичне” [4].

При цьому він апелював до Платона, Катона Старшого, Данила Заточника, Мазепи, заповіту Богдана Хмельницького, Сковороди, Івана Вишеньського, Івана Котляревського та інших відомих мислителів. Дмитро Донцов зробив висновок, що наша історія аж до половини XIX століття свідчить, що ідея кастового укладу суспільності була нерушимим правилом національного життя українців.

В'ячеслав Липинський також поділяв суспільство на активну меншість, яка організує, здійснює керівництво і править, і пасивну більшість, якою керують і якою правлять. Він писав: “Всяка державна нація, в кожній історичній добі має в собі групу людей, яка є основою її державного існування” [5]. Означена група людей, провідна меншість, завдяки своїй матеріальній і моральній силі висувається на чолі нації і творить динамічні матеріальні і духовні — громадські цінності, що потім переймаються і присвоюються пасивною більшістю нації. Матеріальну силу і моральний авторитет В. К. Липинський вважав прикметами, без яких не може з'явитися в нації провідна об'єднуюча та організуюча її влада. Він писав, що не досить прагнути влади і навіть володіти “засобами війни і засобами продукції” — потрібно ще так зорганізувати своє прагнення влади і так володіти, щоб влада і сила мали в очах цілої пасивної маси нації моральне віправдання.

Мету діяльності провідної верстви В. К. Липинський вбачав в об'єднанні української нації та в організованні української держави. Він відводив провідній версті велику роль в розвитку нації та держави, твердив, що кожна держава та кожна нація творяться активною меншістю, яка здобула владу у своєму суспільстві, та підкреслював, що “завжди активна меншість, а не пасивна (українська) більшість творить держави і нації” [6].

В'ячеслав Липинський звернув увагу на постійне відновлення або зміну аристократії. Причина цього — розвиток матеріальної культури нації, який набуває нових організаційних форм, витворених владою аристократії, і веде до утворення нових активних груп. Подальший розвиток нації триває під керуванням тієї групи, яка вийшла переможницею в боротьбі за владу.

Ідеолог інтегрального націоналізму Дмитро Донцов закликав оцінювати ідеал самостійної України не з точки зору свободи одиниці, демократичності форми правління, а з точки зору могутності

нації. Суверенітет, за Д. І. Донцовим, має належати ініціативній меншості, яка чинить “творче насильство” над масами. Народ для всякої ідеї — чинник пасивний. Чинником активним, тим, що несе ідею, є активна або ініціативна меншість [7].

Власна українська держава і відроджена українська нація — загальні постулати в працях В. К. Липинського і Д. І. Донцова. Становлення нації вони пов’язують з формуванням еліти. Так само, як і В. К. Липинський, Дмитро Донцов пише про велике призначення еліти та її відповідальність за долю нації. Тому він суворо та вимогливо ставиться до представників провідної верстви.

В. К. Липинському і Д. І. Донцову близька соціологічна теорія “циркуляції еліт” В. Парето (1848 — 1923), згідно з якою головну роль в процесі занепаду еліти відіграє постійне зменшення у ней тих інстинктів і прикмет, які призвели дану еліту до влади. На думку Дмитра Донцова, еліта повинна мати високий моральний дух і високі стремління розуму й серця, прикмети їх: відвага, гордість, бажання панувати, любов слави, еліта повинна позбутися низьких інстинктів матеріалізму, особистого блага та насолоди. “За моральним упадком еліти, слідує, як його тінь, заслужена кара нації”, — зазначав Д. І. Донцов [8]. Свої висновки він підтверджив джерельними даними. Дмитро Донцов звернувся до писаних джерел, літературних пам’яток історичної та культурної думки Давньої Русі — “Златоструя”, кладезя людської мудрості, “Слова о казнях Божіїх” і прийняв її теорію Божих кар за “гріхі”. Він вважав, що в цім наставленні — чити заповіді Бога і вірити в закон Вищої Справедливості — проглядає не тільки церковна, але й світська традиція, яка пізніше, за часів козацьких, набрала національного характеру. Д. І. Донцов філософствує над поняттям моралі, він підкреслює, що правителі в державі мають бути “твердими і умними”. Дмитро Донцов навів характеристику українця давньої провідної верстви — “ліпшої людини” з усіма прикметами правдивої провідної касти. Перша прикмета, яка відрізняла “ліпшу людину” від інших, — це шляхетність, яку він визначає як “почуття гордості, непокірливості супроти чужих і супроти долі”, чесність, відраза до зла. Друга важлива прикмета — це мудрість, признання закону вищої моральної сили над собою, віра в Бога, любов до Отчизни. Третя прикмета “ліпшої людини” — це відвага, завзяття, геройчний вояовничий дух.

Прийнявши засаду “інтересу нації понад усе”, Д. І. Донцовував, що тільки через боротьбу, перемогу сильних і вольових, фанатичних і здібніших “порядкуючих сил”, через їх “волю до життя” та “волю до влади над людністю і територією” можливий прогрес і будь-які досягнення. Гуманізм не є характерним для Дмитра Донцова. Він відзначав: “Хто занадто дбає про гуманність, той жертвус для неї речами і примарами — ідеалом, справою” [9].

В'ячеслав Липинський також вважав шлях боротьби єдино вірним для відродження України, це, на його думку, обосновано історично. Він підкреслював, що тільки спільною боротьбою творяться перемоги. В. К. Липинський також зазначив, що коли провідники нації боряться за велику ідею — за повне визволення і державну незалежність нації, кожний член нації для них союзник. Він виступав за єдність панів і народу, вважаючи, що коли пани проти народу, вони його зраджують. В'ячеслав Липинський з нещадною суверінітетою ставився до провідних діячів, позбавлених поняття про вищі людські цінності, та до тих, хто розгубив панські прикмети: розум, волю, індивідуальну свідомість, патріотизм. Патріотизм у В. К. Липинського — національно-громадське чуття, яке проявляється не тільки на фронті, силу духа можна проявляти і у відданості громадській справі. Він засудив провідників нації часів Центральної Ради, які змагалися за право посередництва між чужою державою і своїм народом, боролися між собою і турбувалися за особисті блага. В. К. Липинський писав, що без відданих всією душою своїй ідеї і готових для неї на жертви, без морально вартих, політично чесних, дисциплінованих і зорганізованих до творчої громадської праці здатних людей не зможе об'єднатися українська нація та зорганізуватися українська держава. В. К. Липинський звернув увагу на те, що без об'єднуючої спільної традиції, спільної культури не може існувати група людей, біля якої має об'єднатися і зорганізуватися нація. Складену з представників всіх класів нову авторитетну державотворчу провідну верству має об'єднати також спільний економічний інтерес. Сам виходчик з багатьох поміщиків, консерватор В. К. Липинський вважав земельний хліборобський клас, “осіле хліборобське лицарство” основним ядром української провідної верстви, а моральну внутрішню силу духа, що нову віру творить, — рушиєм національного розвитку.

На відміну від Д. І. Донцова, погляди В. К. Липинського були більш гуманними та доброзичливими. В основі світогляду В. К. Липинського лежить християнська релігія. Глибоко релігійний, В'ячеслав Липинський вважав, що церква і релігія вчить єдності, організованості, веде серця всіх до послуху духовного та світського авторитетів. Для нього релігія — корінь віри української нації та вища ціль. Свою релігійну концепцію В. К. Липинський виклав у книзі “Релігія і церква в історії України”.

Дмитро Донцов також апелював до релігійної традиції. Однак, якщо у В. К. Липинського править Божий Закон громадської моралі і авторитет духовної влади, то у Д. І. Донцова домінують вольові, фанатичні і здібніші “порядкуючі сили”, силові методи досягнення мети.

Отже, В. К. Липинський і Д. І. Донцов разом з восхваленням “ліпших людей” давнини — Київської Русі, часів козацьких, критично ставилися до провідників нації — їх сучасників. Історичні події, які відбувалися в Україні за часів В. К. Липинського і Д. І. Донцова, вплинули на формування їх світогляду. Ідеї тяжкої самопожертвеності боротьби за визволення України, віданості цій боротьбі, прагнення повної волі для української нації, віри в найкращих людей, сильних і морально вартих духом, здатних зорганізувати навколо себе інших і змінити життя, характерні для обох мислителів. Можна оспорювати радикальні ідеї “чинного націоналізму” Дмитра Донцова. Без певної ідеалізації поглядів В. К. Липинського і Д. І. Донцова зазначимо, що в них є раціональне зерно. На наш погляд, воля, яку пропагував Дмитро Донцов, — це ризик, боротьба, вона прекрасна, але тоді, коли поєднана з розумом, умовностями моралі та здоровим глупдом. Мислителі засуджували моральний розклад, egoїзм, нездатність до політичної праці правлячої еліти. Бути правителями, на їхню думку, — це не тільки велика пошана, але й відповідальність за вчинені дії, вимога жити потребами свого народу. Ці ідеї і досі не втрачають своєї актуальності, і це ще раз свідчить про те, що читати твори В. К. Липинського і Д. І. Донцова вкрай необхідно, особливо науковій та політичній еліті, щоб замислюватися над важливими питаннями моралі, засобів досягнення мети та відповідати вимогам сучасності.

Література:

1. *Липинський В.* Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. — Т. 1. — К., Філадельфія, 1994. — 284 с.; *Сосновський М.* Ідеологія “чинного націоналізму” Д. Донцова // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000. — С. 386-402.
2. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського романтизму. — Т. 6. — Кн. 1. — К., Філадельфія, 1995. — С. 131.
3. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. — Дрогобич: “Відродження”, 1991. — С. 99.
4. *Там само.* — С. 98.
5. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. — С. XXXII.
6. *Там само.* — С. XVI.
7. *Донцов Д.* Націоналізм. — Лондон, 1966. — С. 286.
8. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. — С. 23.
9. *Донцов Д.* Клич доби // Державність, 1994. — № 3. — С. 51.